

## **Κ. Καστοριάδης: το πολιτικό βάθος της Αντιγόνης**

*Δημήτρης Τζωρτζόπουλος*

### **Ύβρις και πολιτική**

#### **§1**

Η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή συγκέντρωσε και εξακολουθεί να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον πολλών και σημαντικών διανοητών. Ανάμεσα σε αυτούς είναι ο *Χέγκελ*, ο *Χάιντεγκερ* και ο *Καστοριάδης*. Πρόκειται στ' αλήθεια για μια τραγωδία που *φέρει τον άνθρωπο στο κέντρο του ιστορικού του πεπρωμένου και τον καθιστά πρωταγωνιστή αυτού του πεπρωμένου*. Ακριβώς επειδή πρόκειται περί ενός πολυσήμαντου έργου, οι εκάστοτε φιλοσοφικές περί αυτό ερμηνείες δεν μπορεί να είναι ταυτές μεταξύ τους, αλλά ούτε και οριστικές. Στο παράδειγμα έτσι των τριών προαναφερθέντων φιλοσόφων έχουμε τρεις διαφορετικές ερμηνείες, σχετικές με τον καιρό τους και με τις αντίστοιχες λογικές συνάψεις που θέλουν να αναδείξουν οι συγκεκριμένοι φιλόσοφοι. Εάν λάβουμε υπόψη ότι ο Σοφοκλής επιχειρούσε να *παραστήσει τους ανθρώπους, όπως όφειλαν να είναι*, τότε οι τραγωδίες του, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, περιέχουν δέσμες ιδεών, ιδεωδών, ρήσεων και λόγων που η σημασία τους υπερβαίνει τα καθορισμένα έργα και διαχέεται μέσα στην ιστορία ως *στοχαστική δυνατότητα του ανθρώπου να αντιμάχεται τους περιορισμούς της εξωτερικής-άμεσης ύπαρξής του και να έρχεται προς εαυτόν*. Ο Καστοριάδης, με τις ερμηνείες του, αξιοποιεί αυτή την πνευματική δυναμική της τραγωδίας για να σκεφτεί τον άνθρωπο, τον ανθρώπινο κόσμο ως ένα *δημιουργικό και αυτοδημιουργούμενο Είναι* εντός ενός εκάστοτε συγκεκριμένου ιστορικο-κοινωνικού χώρου.

#### **§2**

Όπως παρατηρεί ο ίδιος, η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή είναι «*η τραγωδία με το μεγαλύτερο πολιτικό βάθος*». Τι εννοεί με τη φράση αυτή; Εννοεί πως το εν λόγω έργο σχετίζεται, όσο κανένα άλλο, με την *ουσία της πόλεως και με την πολιτική της έκφραση*, ήτοι την πολιτική εξουσία. Ο Κρέων είναι ο κατ' εξοχήν εκφραστής αυτής της πολιτικής εξουσίας υπό τη *φαινομενικότητα του υπερασπιστή της νομιμότητας* [=του ανθρώπινου νόμου]. Και η Αντιγόνη; Με βάση τις καθιερωμένες ερμηνείες παριστάνεται να υπερασπίζεται τον θείο νόμο έναντι του προαναφερθέντος ανθρώπινου νόμου. Όπως σημειώνει ο Καστοριάδης, «*διάφοροι ερμηνευτές επιχειρήσαν να διαβάσουν την Αντιγόνη ως λίβελλο ενάντια στον ανθρώπινο νόμο και υπέρ του θείου*», στην καλύτερη περίπτωση «*ως απεικόνιση της διαμάχης*» ανάμεσα σε αυτούς τους νόμους. Ο φιλόσοφος δεν αρνείται αυτή τη διαμάχη, μάλιστα την αξιολογεί ως δρώσα δύναμη της πλοκής του έργου και ως την πιο αισθητή όψη του. Ωστόσο, το σπινθηροβόλο βλέμμα του διακρίνει πίσω από το προφανές αυτής της διαμάχης αρκετές άλλες *δυνατότητες συνάψεως*, δυνάμει των οποίων η Αντιγόνη εκπροσωπώντας τον θείο νόμο εκπροσωπεί συγχρόνως και την *υπεράσπιση της πατρίδας*, καθώς μια τέτοια υπεράσπιση για τους Έλληνες, σύμφωνα με τον φιλόσοφο, δεν ταυτίζεται μόνο με τον ανθρώπινο νόμο, αλλά και με τον θείο.

#### **§3**

Η ιδέα ότι η Αντιγόνη εκπροσωπεί μόνο τον θείο νόμο διαψεύδεται και από τα λεγόμενά της στο τέλος του έργου (στ. 908–915), σύμφωνα με τα οποία επιμένει να θάψει τον αδελφό της, γιατί είναι **μοναδικός** και **αναντικατάστατος**, σε αντίθεση με την περίπτωση θανάτου του συζύγου, οπότε θα μπορούσε να παντρευτεί άλλον. Η εμμονή στη μοναδικότητα του αδελφού είναι καθαρά επίγειο χαρακτηριστικό και εντός του κοινωνικού κόσμου ισχύουσα αρχή ζωής. Συγχρόνως όμως, μια τέτοια εμμονή παραπέμπει στην έμμονη αγάπη της Αντιγόνης προς τον αδελφό της έναντι της έμμονης αγάπης του Κρέοντα προς την εξουσία. Τι συμβαίνει εδώ; Ο Καστοριάδης επεξηγεί: Πρόκειται για δυο αφηρημένες αρχές, οι οποίες ενσαρκώνουν εκλογίκευση προσωπικών παθών. Τα πάθη αυτά, ριζωμένα στην ψυχή και στο νου τους, προσδιορίζουν αμφοτέρους του πρωταγωνιστές ως τραγικά πρόσωπα μονοδιάστατης δράσης: το καθένα κινείται στα δικά του περιορισμένα και παθολογικά όρια, χωρίς να είναι σε θέση να ακούσει ή να προσχωρήσει στοιχειωδώς στην άποψη του άλλου. Η τραγωδία, επομένως, **Αντιγόνη** δεν θέλει να μας δείξει την ανωτερότητα του θείου νόμου απέναντι στον ανθρώπινο, αλλά την ανάγκη **να ακούει ο ένας τον άλλο**, να μελετά την άλλη άποψη, γιατί κανείς δεν έχει ποτέ δίκαιο μόνος του (στ. 707). Όποιος θέλει να ακούει μόνο τον εαυτό του, ακόμη κι αν έχει δίκαιο, αποδεικνύεται άδικος. Το καλό και το κακό, ως εκ τούτου, δεν κατανοείται από τον ποιητή με όρους ηθικολογίας, αλλά **πολιτικά**.

#### §4

Πολιτικά σημαίνει ότι ο πολίτης, όπως και ο κυβερνήτης, προάγει το καλό, όταν **«κατορθώνει να συνυφάνει τους νόμους της πόλης του, της πάτριας γης, της πολιτικής κοινότητας, με τη δικαιοσύνη των θεών, την κατοχυρωμένη από τους όρκους»**. Όποιος επιτυγχάνει αυτό τον συνδυασμό χαρακτηρίζεται από τον Σοφοκλή **υψίπολις** με το νόημα του υψηλού ως μέλους της ανθρώπινης, της πολιτικής κοινότητας. Στην ενάντια περίπτωση χαρακτηρίζεται **άπολις**, δηλαδή εκείνος που λόγω της εμμονής του στη μονοδιάστατη άποψη, λόγω της υπερβολικής τόλμης, της αυθάδειας, με μια λέξη: λόγω της **ύβρεως** που διαπράττει **«αφήνει το μη καλό να κατοικήσει»**. Ο άπολις θέτει εαυτόν εκτός πολιτικής κοινωνίας, άρα και εκτός πολιτικής, νοούμενης ως δύναμη οικουμενικού χώρου που εδράζεται στην εύρυθμη, δημοκρατική λειτουργία της πόλης. Μια δίκαιη πολιτική απόφαση ή πράξη, για να είναι αυθεντικά δίκαιη, πρέπει να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο στενά πολιτικούς παράγοντες, αλλά και πολλούς άλλους μη-πολιτικούς. Με αυτό περίπου το νόημα μίλησε και ο Χάιντεγκερ για τη μη-πολιτική διάσταση της πόλης. Αντιγόνη και Κρέων έδειξαν, με τη στάση τους, ότι δεν μπορούν να μετακινηθούν από τις θέσεις τους και να επιτύχουν την πιο πάνω συνύφανση. Ο καθένας, για λογαριασμό του, υπερασπίζεται με τυφλό και απόλυτο τρόπο τη γνώμη του και έτσι γίνεται **υβριστής της πόλης**, δηλαδή **άπολις**. Από εδώ συμπεραίνει ο Καστοριάδης πως «η Αντιγόνη του Σοφοκλή είναι μια κορυφή της δημοκρατικής πολιτικής σκέψης και στάσης, που αποκλείει και καταδικάζει το **μόνος φρονείν**, το οποίο αναγνωρίζει την έμφυτη ύβρη των ανθρώπων, και απαντά σε τούτη με τη **φρόνηση**».

Πηγή:

<http://hegel-platon.blogspot.gr/search/label/%CE%9A%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82>